

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

Doktori Iskola

ZOBAY BÉLA

KÍSÉRLETEK A TROMBITA
KROMATIZÁLÁSÁRA

című DLA értekezés tézisei

2007

A dolgozat témájául a trombita fejlődéstörténetének azt a korszakát választottam, amely a barokk korral kezdődött és a kromatizálási kísérletektől a különböző szeleptípusok feltalálásáig, az 1840-es évekig tartott. Ez az időszak a trombita fejlődésében kiemelten fontosnak és eseménydúsnak tekinthető, ezért szakmai szempontból komoly figyelmet érdemel. Különös jelentősége abban áll, hogy a barokk kori fényes szereplés után a trombita háttérbe szorult, beolvadt a tutti hangszerek közé és csak a kromatizáláson keresztül, a szelepek feltalálásával sikerült újra méltó helyre kerülnie a hangszerek családjában.

Témám kifejtésére két fontosabb műre támaszkodtam. Az egyik Edward Tarr *Die Trompete* című könyve, amely alapos és átfogó képet nyújt a trombitáról. A másik forrás Herbert Heyde *Das Ventilblasinstrument* című igen részletes műve, amely szintén nagy segítséget jelentett munkámhoz. A hangszertörténeti részek E. Tarr, H. Heyde, John Henry van de Meer, Kurt Janetzky és Günter Dullat kutatási eredményeire épülnek. A trombita egyes korokban történő zenei felhasználásához H. Berlioz – R. Strauss, A. Casella – V. Mortari és Hans Kunitz hangszerelestanait tanulmányoztam. Ezeket felül igyekeztem hozzáférni lehetőleg minél több – a témával foglalkozó – szakirodalomhoz.

Összevetve a tudományos munkák eddigi eredményeit, új összefüggéseket kerestem, és arra törekedtem, hogy komplex módon mutassam be a trombita kromatizálásának történetét.

A dolgozatnak több célkitűzése van. Először ismerteti a trombita fejlődését a natúrtrombita kialakulásáig, majd arra a kérdésre helyeződik a hangsúly, hogy ezen az egyszerű hangszeren milyen módon lehetett megszólaltatni a barokk kor igen magas, sokszor kromatikus játékot igénylő trombita szólalmain. A következő fejezetek témája a natúrtrombita továbbfejlesztése, amely a hiányos hangkészlet bővítésére irányul és végső célja a kromatikus játék megvalósítása. A kromatizálási kísérletek során lépésről lépésre nyomon követhetjük a hangszer fejlődését abból a szempontból, hogy az újítások milyen előrelépést jelentettek és hogyan épültek egymásra. Minőségük próbája a zenei gyakorlatban való felhasználás, ezért az egyes korokban arra keressük a választ, hogy a zeneszerzők mennyire fogadják el az új típusokat és ezeket hogyan alkalmazzák műveikben. Láthatóvá válik, hogyan bontakozik ki a szelepek által tökéletesített trombita a XIX. század zenéjében, mintegy bizonyítva a közel százéves kísérletezések sikerét.

A trombita jelenlegi alakját – kétszeresen hajlított, nyújtott formájú, tölcserben végződő jórészt hengeres cső – a XV. század első évtizedeiben nyerte el. Az őstörténeti didgeridoo, a római tuba, a középkori busine, végül az „S” alakú trombita a fejlődés főbb állomásai.

A trombita hangkészletének kibővítése – a kromatikus játék megvalósításának érdekében – a XV. század közepén kezdődött, a szelepek feltalálásával, illetve a szelepes trombiták megépítésével a XIX. század közepén ért véget, azaz mintegy négyszáz évig tartott. A hangkészlet növelése a következő trombita típusokon keresztül valósult meg: tolótrombita (XV. század), invencióstrombita, az angol tolótrombita (XVIII. század vége), billentyűstrombita, végül a szelepes trombiták.

A barokk korban nem a hangszer tökéletesítése, hanem az emberi tudás, a fejlett fúvástechnika jelentett előrelépést, hiszen az egyszerű natúrtrombitán a clarinjátékosok a felső fekvésben kromatikus játékra voltak képesek.

A trombita hangkészletének bővítése párhuzamosan történt a kürt hasonló fejlesztésével. A két hangszer szoros kapcsolata a barokk korban kezdődött. Hasonlóságuk alapja a nyújtott, illetve körkörösén hajlított egyszerű természetes formában, az azonos fúvástechnikában, hangzásban és hiányos hangkészletben nyilvánult meg.

A kromatizálási kísérletek eredményességének bizonyítékai az invenciós kürt és a billentyűstrombita feltalálása. Az invenciós fojtásos kürt megszületésének köszönhetőek Mozart és Beethoven kürtre írt művei, a kürtirodalom klasszikus alkotásai. Hasonlóképpen keletkezett Haydn és Hummel trombitaversenye a billentyűstrombita megjelenésének hatására.

Miután az invenciós kürt és a billentyűs trombita nem volt minden szempontból megfelelő, a kísérletezések tovább folytatódtak. A két hangszer tökéletesítése ezután is elválaszthatatlan volt egymástól, és ezt bizonyítja az a tény, hogy a feltalált szelepeket egyaránt alkalmazták mindkét hangszerre.

A szelepek feltalálása 1814-ben kezdődött és közel 30 évig tartott. Az első két feltaláló – mintegy négy évig tartó – versengése kifejezi azt a sok nehézséget, amit egy szabadalmi jog elnyerése jelentett.

A szelepek alkalmasságát két tényező határozza meg: a mechanika biztonságos és gyors működése, valamint a levegő útjának akadálytalan törésmentes vezetése. Az első a játéktechnika alapfeltétele, a második a hangminőséget biztosítja.

Két fajta szeleptípus maradt használatban, a nyomószelep valamint a forgószelep. A nyomószelep kettős változatát is kifejlesztették, amely „Wiener Ventil” néven vált ismertté, és napjainkban a bécsi kürtökön

alkalmazzák. Máshol legnagyobbbrészt a forgószelepes kürtöket építik. A trombitán mindkét szelepfajta használatos.

A kürt és a trombita tökéletesítése egy általános, az összes fúvóshangszerre kiterjedő fejlődési folyamat részét képezte. A fafúvós hangszerek fejlesztése 1660–1850 között történt, azaz mintegy kétszáz évig tartott, a rézfúvós hangszerek közül, az új harsonafajták és a tuba kifejlesztése szintén a XIX. század első felében valósult meg.

A hangszereken történő fejlesztések, az új típusok feltalálása sok esetben a játékos és a hangszerkészítő közös alkotásának eredménye. Egyaránt vonatkozik ez a réz és a fafúvós hangszerekre, de a megállapítás nagy valószínűséggel kiterjeszthető minden hangszerre. Trombitán: M. Wöggel – J. A. Stein, D. Buhl – A. Sax, id. T. Harper – Köhler, kürtön: J. Hampel – J. Werner, J. Kail – J. F. Riedl, klarinéton: H. Klose – L. A. Buffet.

A hangszerek fejlesztése mindig szorosan összefonódott a zenei felhasználással, illetve a használhatósággal. Kölcsönhatásuk megfigyelhető minden hangszer esetében. Amikor egy hangszer alkalmatlansága miatt háttérbe szorul, veszít szerepéből, mint a trombita a bécsi klasszikusok idején, reakcióként azonnal elkezdődik egy fejlesztési folyamat a hangszer hiányosságainak kiküszöbölésére. Egy új, fejlettebb típus megjelenése ugyanakkor inspirálhatja a zeneszerzőket a hangszer szélesebb körű alkalmazására, esetenként szólóművek írására, amint az a billentyűtrombita esetében történt.

Hasonló hatás eredményei a XIX. század második felében megjelenő magasabb hangolású új trombitafajták is. A zeneszerzők, a szelepes trombitákról alkotott pozitív tapasztalataik alapján egyre nehezebb és magasabb trombitaszólamokat írtak. A trombitások a biztonságos játék és a magas hangok könnyebb megszólaltatásának érdekében magasabb hangolású hangszereket igényeltek a hangszerkészítőktől. Ennek köszönhetően kialakult a népes trombitacsalád (F, A, B, C, D, Esz, magas F, piccolo A, B). Napjaink trombitása hasonló okok miatt három, négyféle trombitán játszik rendszeresen.

Ismételten kijelenthető, hogy a hangszer fejlődését a követelmények növekedése indította el, ez inspirálta a zeneszerzőket a hangszer tökéletesebb kihasználására, s mindez végsőfokon hozzájárult a zeneművek színesebbé válásához. is.

Bibliográfia

Primer irodalom

Altenburg, Johann Ernst. *Trumpeters' and Kettledrummers' Art*. Nashville, Tennessee: The Brass Press, 1974.

Barclay, Robert. *The Art of the Trumpet-Maker*. Oxford: Clarendon Press, 1992.

Berlioz, Hector – Strauss, Richard. *Instrumentationslehre Teil I*. Leipzig: Edition Peters, 1955.

Dullat, Günter. *Metallblasinstrumentenbau*. Frankfurt am Main: Verlag Erwin Bochinsky, 1989.

Eichborn, Hermann – Fantini, Girolamo. *Ein Virtuos des siebzehnten Jahrhunderts*. Nashville, Tennessee: The Brass Press, 1976.

Heyde, Herbert. *Trompeten Posaunen Tuben*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1980.

Heyde, Herbert. *Hörner und Zinken*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1982.

Heyde, Herbert. *Das Ventilblasinstrument*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1987.

Kunitz, Hans. *Die Instrumentation Teil VI: Horn*. Leipzig: VEB Breitkopf& Härtel Musikverlag, 1957.

Kunitz, Hans. *Die Instrumentation Teil VII: Trompete*. Leipzig: VEB Breitkopf& Härtel Musikverlag, 1958.

Janetzky, Kurt – Bröchle, Bernhard. *Das Horn*. Mainz: B. Schott's Söhne, 1984.

Legány Dezső. *A magyar zene krónikája*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1962.

Meer, John Henry van der. *Hangszerek*. Budapest: Zeneműkiadó, 1983.

Mózes Mihály. *Az ipari forradalmak kora*. Budapest: IKVA kiadó, 1991.

Stein, Fritz. J. N. Hummel. *Trompetenkonzert*. Leipzig: Hofmeister Verlag, 1957.

Suppan Wolfgang. *Lexikon des Blasmusikwesens*. Freiburg im Breisgau: Blasmusikverlag, Fritz Schulz, 1973.

Szabolcsi Bence – Tóth Aladár. *Zenei Lexikon*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965.

Tarr, Edward. *Die Trompete*. Bern: Hallwag AG, 1977.

Tarr, Edward. *Die Trompete*. Mainz: B. Schott's Söhne, 3., überarbeitete Auflage, 1994

Varasdy Frigyes. „A trombitairodalom három klasszikus versenyműve” (2. rész). *Pisztón*, Budapest: Magyar Trombitás Szövetség, 1996.

Varasdy Frigyes. „A trombitairodalom három klasszikus versenyműve” (3. rész). *Pisztón*, Budapest: Magyar Trombitás Szövetség, 1997.

Szekunder irodalom

Bowles, Edmund A. *Musikleben im 15. Jahrhundert*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1977.

Bains, Antony. *Musikinstrumente*. München: Prestel Verlag, 1962.

Brockhaus – Riemann. *Zenei Lexikon*. Budapest: Zeneműkiadó, 1983, 1984, 1985.

Buchner, Alexander. *Musikinstrumente*. Prag: Artia 1971

Brückner János. *Akusztika* Budapest: Műszaki könyvkiadó, 1965.

Casella, Alfredo – Mortari, Virgilio. *A mai zenekar technikája*. Budapest: Zeneműkiadó, 1978.

Darvas Gábor. *Évezredek Hangszerei*. Budapest: Zenemű Kiadó, 1975.

Gross, Ernest, H. *The Influence of Berlioz on Contemporary Nineteenth Century Use of Brass Instruments*. Bulle: Brass Bulletin Vols. 67-70. 1990.

Hollós Lajos. *A fúvószene története* (oktatási segédanyag), Budapest: Népművelési Intézet, 1980.

Siklós Albert. *Hangszereléstan* I. kötet. Budapest: Rozsnyai Károly könyv- és zenemű-kiadása, 1909.